Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

IJTIMOIY MAKONLAR YARATISHDA INSON OMILIGA YO‘NALTIRILGAN ARXITEKTURA TAMOYILLARI

Mamatqulova Fayyoza Komiljon qizi
Qarshi davlat universiteti
San’atshunoslik fakulteti
Arxitektura yo‘nalishi 1-kurs talabasi
UDK: 72.01:316.334.56

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy makonlar yaratishda inson omiliga yo‘naltirilgan arxitektura tamoyillari, ularning nazariy asoslari va amaliy qo‘llanilish yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda inson markazli dizayn (human-centered design), universal dizayn va inklyuziv arxitektura konsepsiyalarining shahar muhitini shakllantirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, jamoat makonlarining psixologik, ijtimoiy va funksional jihatlari yoritilib, zamonaviy shaharsozlikda inson ehtiyojlarini hisobga olishning ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inson omiliga yo‘naltirilgan arxitektura barqaror, qulay va ijtimoiy integratsiyalashgan shahar muhitini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy makon, inson markazli arxitektura, universal dizayn, shahar muhit, inklyuzivlik, ergonomika, jamoat joylari, urbanistika.

Abstract. This article analyzes human-centered architectural principles in the creation of social spaces, focusing on their theoretical foundations and practical applications. It examines the role of human-centered design, universal design, and inclusive architecture in shaping urban environments. The study also highlights the psychological, social, and functional aspects of public spaces and emphasizes the importance of considering human needs in modern urban planning. The results indicate that human-centered architecture plays a crucial role in developing sustainable, comfortable, and socially integrated urban environments.

Keywords: social space, human-centered architecture, universal design, urban environment, inclusivity, ergonomics, public spaces, urban planning.

Аннотация. В статье рассматриваются принципы человеко-ориентированной архитектуры при создании общественных пространств, а также их теоретические основы и практическое применение. Анализируется роль концепций человеко-центрированного и универсального дизайна, а также инклюзивной архитектуры в формировании городской среды. Освещаются психологические, социальные и функциональные аспекты общественных пространств и подчеркивается важность учета потребностей человека в современном градостроительстве. Результаты исследования показывают, что человеко-ориентированная архитектура играет ключевую роль в создании устойчивой и социально интегрированной городской среды.

Ключевые слова: общественное пространство, человеко-центрированная архитектура, универсальный дизайн, городская среда, инклюзивность, эргономика, урбанистика.

Zamonaviy shaharsozlik va arxitektura rivojida inson omili markaziy o‘rinni egallab bormoqda. Urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, aholining shahar hududlarida to‘planishi va ijtimoiy ehtiyojlarning murakkablashuvi shahar muhitini faqat funksional emas, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan ham mukammal loyihalash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy

makonlar — parklar, xiyobonlar, maydonlar, piyodalar zonalari va jamoat markazlari shahar hayotining asosiy tarkibiy elementlaridan biri sifatida qaraladi [1].

Inson markazli arxitektura yondashuvi (human-centered architecture) shuni ta'kidlaydiki, har qanday me'moriy yechimning asosida insonning fiziologik ehtiyojlari, psixologik holati va ijtimoiy xulq-atvori yotishi lozim [2]. Bu yondashuv shahar muhitini faqat texnik yoki estetik obyekt sifatida emas, balki inson hayot sifati va ijtimoiy farovonligini belgilovchi murakkab tizim sifatida ko‘rib chiqadi.

Shu sababli ijtimoiy makonlarni inson omiliga yo‘naltirilgan holda loyihalash zamonaviy arxitektura va urbanistika fanining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bunday yondashuv shahar muhitini yanada qulay, xavfsiz va ijtimoiy jihatdan integratsiyalashgan tizimga aylantirishga xizmat qiladi.

Inson markazli arxitektura konsepsiyasi zamonaviy dizayn nazariyasida foydalanuvchi tajribasi va ehtiyojlarini asosiy mezon sifatida qabul qiluvchi yondashuv hisoblanadi. Bu yondashuv shahar muhitini faqat fizik obyektlar yig‘indisi sifatida emas, balki inson faoliyati, ijtimoiy aloqalari va psixologik holati bilan uzviy bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqadi. Shuning uchun ham arxitektura nafaqat estetik va funksional, balki ijtimoiy va hissiy jihatdan ham samarali bo‘lishi lozim [3].

Jan Gehlning ilmiy qarashlariga ko‘ra, zamonaviy shaharsozlikda asosiy e'tibor avtomobillar yoki transport infratuzilmasiga emas, balki inson harakati va ijtimoiy faolligiga qaratilishi kerak. U jamoat makonlarini “shahar hayotining sahnasi” sifatida talqin qilib, ular orqali shahar jonlanishini ta'kidlaydi. Gehlning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, piyodalar uchun qulay muhit yaratilgan shaharlarda ijtimoiy faollik darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi [4].

Ijtimoiy makonlar shahar tizimida bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Ular insonlar o‘rtasida kundalik muloqot va ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi, turli yosh va ijtimoiy guruhlar o‘rtasida aloqalarni mustahkamlaydi hamda jamiyat ichida ijtimoiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, bunday makonlar madaniy tadbirlar, festivallar, ommaviy yig‘ilishlar va norasmiy uchrashuvlar uchun ham muhim platforma vazifasini bajaradi [5].

Shuningdek, ijtimoiy makonlarning shahar identitetini shakllantirishdagi roli ham katta ahamiyatga ega. Har bir shahar o‘zining jamoat maydonlari, park tizimi va piyodalar hududlari orqali o‘ziga xos ijtimoiy va madaniy qiyofaga ega bo‘ladi. Bu esa shaharni boshqa hududlardan farqlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi [5].

Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, inson uchun qulay tashkil etilgan jamoat makonlari uning ruhiy holatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Yashil hududlar, tabiiy landshaft elementlari va ochiq fazolar stress darajasini kamaytiradi, diqqatni jamlash qobiliyatini oshiradi va umumiy psixologik farovonlikni yaxshilaydi. Shu sababli zamonaviy shaharsozlikda “biophilic design” tamoyillariga ham alohida e'tibor qaratilmoqda [6].

Universal dizayn tamoyillari ijtimoiy makonlarni barcha foydalanuvchilar uchun teng va qulay qilishni maqsad qiladi. Bu tamoyilga ko‘ra, jamoat joylari yosh bolalar, keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ham to‘siqlarsiz foydalanish imkoniyatini yaratishi kerak. Inklyuziv arxitektura esa jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan bo‘lib, barcha qatlamlar uchun ochiq va adolatli shahar muhitini shakllantirishni ko‘zlaydi [7].

Zamonaviy urbanistik rivojlanish jarayonida “car-oriented city” modelidan “people-oriented city” modeliga o‘tish tendensiyasi kuchayib bormoqda. Bu jarayonda shahar markazlarida avtomobil harakati cheklanib, piyodalar zonalari kengaytirilmoqda, yashil hududlar va jamoat maydonlari ko‘paytirilmoqda. Natijada shahar muhiti inson uchun yanada qulay va xavfsiz bo‘lib bormoqda [8].

Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar ham ijtimoiy makonlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynamoqda. Aqlli shahar (smart city) konsepsiyasi doirasida jamoat joylarida raqamli infratuzilma, interaktiv tizimlar va ekologik monitoring texnologiyalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Bu esa ijtimoiy makonlarning funksional imkoniyatlarini yanada oshirmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy makonlarni inson omiliga yo‘naltirilgan holda loyihalash zamonaviy shaharsozlik va arxitekturaning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv shahar muhitini nafaqat funksional, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan ham barqaror va qulay tizimga aylantiradi [1].

Inson markazli, universal va inklyuziv dizayn tamoyillarining amaliyotga tatbiq etilishi jamoat makonlarini ijtimoiy integratsiyani kuchaytiruvchi, muloqot va hamjihatlikni rivojlantiruvchi muhitga aylantiradi. Bu esa shahar aholisi o‘rtasida ijtimoiy kapitalning oshishiga va jamoaviy ongning rivojlanishiga xizmat qiladi [2].

Shuningdek, ijtimoiy makonlar shahar muhitining estetik, funksional va psixologik sifatini yaxshilash orqali aholining hayot sifatini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa zamonaviy urbanistik siyosatning asosiy maqsadlaridan biri — inson farovonligini ta’minlash bilan bevosita bog‘liqdir [3].

Kelgusida O‘zbekiston shaharsozlik amaliyotida inson omiliga yo‘naltirilgan arxitektura tamoyillarini keng joriy etish zamonaviy, barqaror va inson uchun qulay shahar muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa shaharlarni nafaqat iqtisodiy va texnik jihatdan, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham rivojlangan tizimga aylantiradi [4].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gehl J. Cities for People. Washington: Island Press, 2010.
2. Gehl J. Life Between Buildings: Using Public Space. Washington: Island Press, 2011.
3. Alexander C. A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. Oxford University Press, 1977.
4. Lynch K. The Image of the City. Cambridge, MA: MIT Press, 1960.
5. Whyte W.H. The Social Life of Small Urban Spaces. Washington: Project for Public Spaces, 1980.
6. Carmona M. Public Places Urban Spaces. Routledge, 2018.
7. Steinfeld E., Maisel J. Universal Design: Creating Inclusive Environments. Hoboken: Wiley, 2012.
8. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1961.